

UČINKI SLOVENSKO-HRVAŠKE MEJE IN OSAMOSVOJITVE NA TURIZEM V HRVAŠKI IN SLOVENSKI ISTRI

dr. Anton Gosar *

Izvleček

Razprava obravnava položaj turističnega gospodarstva ter opredeli turistični obisk v slovenski (Kraško-obalna regija) in hrvaški Istri (Istrska županija) oziroma turističnih središčih med letoma 1985 in 1999. Ugotavlja regionalno diferencirano stopnjo upada turističnega obiska po razpadu SFR Jugoslavije. Podrobneje bo analizirala obdobje revitalizacije turizma, prednostno v drugi polovici devetdesetih let in makroekonomske ukrepe ter geopolitične dejavnike, ki so oblikovali ponudbo in vplivali na turistični obisk. Razprava poskuša ugotoviti katera inicialna območja turizma so prag obiska izpred desetletja presegla in katera ostajajo še zadržana do turistične ponudbe v Istri. Obe receptivni območji turizma, na Hrvaškem in Sloveniji, kot tudi vodilna turistična središča so obravnavana ločeno in primerjalno. Prikazana je stopnja napredka in razložena regionalna diferenciacija v stremljenjih po doseganju turističnega obiska izpred desetih let. Prispevek povzema mnenja iz ankete o učinkih hrvaško-slovenske meje in osamosvojitve na turizem v hrvaški in slovenski Istri, ki so jo izvedli študentje ljubljanske univerze julija 2000. Odgovori osvetlijo problematiko skozi prizmo delavcev v turizmu (gostinstvo, hotelirstvo, šport in rekreacija) in turistov, ki so v takrat počitnikovali v Opatiji, Umagu in Portorožu.

Ključne besede: Slovenija, Hrvatska, Istra, turizem, regionalni razvoj, turistična geografija, politična geografija

* Dr., red. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

THE IMPACT OF THE CROATO-SLOVENE BORDER AND THE CREATION OF TWO NATION-STATES ON TOURISM IN ISTRIA

Abstract

The paper discusses the structure of the tourist economy and analyses tourist visits in the Slovenian part (the tourist region "Obala in Kras") and the Croatian part (Istarska županija) of the Istrian peninsula, in the Northern Adriatic. The discussed time-span 1985 – 1999 falls in the years as Slovenia and Croatia, former republics within the multi-ethnic federation of Yugoslavia, in 1991 declared independence. The rebellion of the Serbs in Croatia (until 1995) and the ongoing conflict in the Balkans have impacted tourism at the most. In addition has the change from the "socialist" to market economy influenced the scene in time of general transition from communism to democracy. This study relates to published data on tourist visits to both regions and towns of Istria. It compares the region in relation to the developments in other parts of the respective states and among each other. The study focuses particular on changes in tourism development strategies, made by the state, due to diverse structures and, finally, financial outcomes of the tourist economies, operating in similar natural and cultural environments. Neither region has yet reached the tourist visits and bed-nights from the years before independence. Croatia falls behind much more than Slovenia. The study states that the Slovenian part is better off due to the proximity to tourist markets and, most obvious, due to new development strategies, adding the 3E experience (Casino, Aqualand) to the Mediterranean image. Very informative are the results, which came from qualitative interviews made by students in several coastal cities of Istria in 1999. They add an additional knowledge to the research both countries have conducted /TOMAS/ in 1994 and 1997 in order to improve their image on the global tourist market.

Key words: Slovenia, Croatia, Istra, turizem, regional development, touristical geography, political geography

Istrski turizem skozi čas

Turizem na istrskem polotoku gre po obsegu turističnega gospodarstva primerjati z nekaterimi vodilnimi turističnimi območji v Evropi. Ob upoštevanju podatkov o turističnem obisku za območja Tržaškega primorja in Tržaškega krasa v Italiji, Obalno-kraške regije v Sloveniji (tudi: Slovenska Istra) in Istrske županije (z dodatkom občine Opatija, ki sodi v Primorsko-goransko županijo) na Hrvaškem je obisk primerljiv z Ligursko obalo v Italiji, s Costa del Sol v Španiji ali Koroško Riviero v Avstriji. Ob upoštevanju povprečja za leta 1985 – 1989 je vsa tri območja na istrskem polotoku letno obiskalo okrog štiri milijone turistov, ki so na tem območju „ustvarili“ vsaj 30 milijonov prenočevanj. Ob upoštevanju minimalne dnevne porabe gostov je istrski turizem v tem obdobju ustvaril okroglo milijardo ameriških dolarjev letno, oziroma polovico takratnega iztržka turističnega gospodarstva Jugoslavije. Razpad Jugoslavije (– po mednarodnem dogovoru: 30. junija 1991) in sosedne državljanske vojne na Hrvaškem, v - tej sosednji - Republiki Bosni in Hercegovini in Srbiji ter Črni gori (Zvezna republika Jugoslavija) so spravili ta turistični trg na kolena. Svoje so dodale tudi družbene oziroma ekonomske spremembe: družbeno lastnino v socialistični družbeni ureditvi je nadomestila zasebna lastnina v sodobnih, demokratičnih državah in na trg in tržno ekonomijo naravnanih gospodarstev. Suverenost držav, ki se udejanja tudi preko mejnih režimov (npr. Schengenski sporazum o mejni kontroli na zunanjih mejah Evropske zveze), pogosto diametralno nasprotno strategije turističnega razvoja ter, nenazadnje, ločujoča pravna ureditev so bistveno prispevali k poglobljanju razlik med nekdanj gospodarsko komplemetarnimi območji (Klarić, 1999). Obisk nekdanjega jugoslovanskega dela Istre je sredi devetdesetih let 20. stoletja upadel za polovico, pri čemer se je bistveno bolj odrezal slovenski del Istre, ki je z nekaj manj kot 1.8 milijonoma nočitvami (1995) dosegel okroglo 72% poprečnih nočitev, Istrska županija (na Hrvaškem) pa je istega leta ustvarila komaj 29% vseh poprečnih nočitev (6.2 milijona) predhodnega desetletja.

Ne le po obsegu turističnega prometa, tudi s tradicijo turizma je Istra primerljiva z mnogo bolj znanimi sredozemskimi obalami v Franciji ali Italiji (Riviera). Istra je bila v očeh sprostitve željnih meščanov že sredi 19. stoletja pogosto omenjena turistična destinacija. Z železniškimi progami (strateški

razlogi!) je bila povezana z vsemi središči takratne Evrope. Obiskovali so jo predvsem nemški intelektualci in družine plemičev, industrialcev in meščanov iz takratne Avstro-Ogrske in Prusije (Jordan, 1997). Sem so zahajali in Istro vključevali v svoja dela denimo pesnik Rainer Maria Rilke (Devin), pisatelj Thomas Mann (Pula) in biolog Robert Koch (Brioni). Svetovno znana pripoved Thomasa Manna „Smrt v Benetkah“ uvodoma omenja vtise iz počitnic in potovanja po Istri ter prečenje Severnega Jadrana s parnikom. Štiri izletniške oziroma turistične destinacije so bile še posebej cenjene: (ribiško-podeželjsko) zaledje Trsta in otočje Brioni ter turistični središča Portorož, Poreč in Opatija. Turisti so se mnogih območij Istre izogibali, saj je vse do srede tridesetih let veljalo, da je malarija pogosta bolezen teh krajev. Melioracije reke Mirne (za časa Mussolinija) in poprejšnji radikalni posegi Roberta Kocha (z nafto) na Brionih so dokončno zatrli to bolezen in omogočili razvoj tudi drugim območjem (denimo: Novi grad). Portorož je pričel svoj sloves graditi na zdravilni moči slanice in solinskega blata po letu 1830, ko so tu zgradili prvi (vojaški) zdraviliški prenočitveni obrat. Sledile so gradnje hotelske, igralniške in druge turistične infrastrukture: leta 1912 dokončani hotel Palace je bil največji in najimenojnejši v Istri in na Severnem Jadranu (Jeršič – Gosar, 1995). Poreč je zastavil v smeri turističnega razvoja po letu 1866, ko se je za njegov razvoj zavzela tržaška firma Lloyd in nekateri tamkajšnji podjetniki. Poreč je imel že 20 let poprej organizirano turistično vodniško službo. Posebno vzpodbudo izgradnji kopališč in hotelov (Riviera, Sanremo, Parentino) je Poreču, a tudi Portorožu, dala leta 1902 dograjena, ozkotirna, kasneje elektrificirana železniška proga Trst – Poreč, t.i. „Parenzana“. Tračnice so odmontirali sredi tridesetih let in jih ponovno položili v Afriki (Džibuti - Addis Abeba), ko je namreč takratna Italija zasedla Abesinijo (=Etiopijo) (Blažević, 1987). Po letu 1860, ko je v vili reškega trgovca H. Scarpa počitnikovala žena cesarja Ferdinanda I., je za zimovanje v Opatiji zavladalo med plemiči in meščani takratne Avstro-Ogrske in Prusije izjemno zanimanje. Interes je želela v dobiček preliti železniška družba Južna železnica, ki je leta 1884 dogradila pristanišče in izjemno lep hotel Kvarner. Iz nove železniške postaje v predmestju (Matulji) so v kraj prispale znane evropske vladarske družine: romunski kralj Karol, avstrijski cesar Franc Jožef, nemški cesar Viljem II. švedski kralj Oskar, srbska vladarska družina Obrenovičev, in drugi. Že sredi sedemdesetih let 19. stoletja so v Opatiji vodili statistično prijavno-odjavno službo, leta 1907 so kraj proglasili za sedež regionalne turistične organizacije

za Istro in Kvarner, saj je med takratnimi 195. turističnimi središči Avstro-Ogrske veljal za drugo najbolj obiskano (Blažević, 1996).

Do leta 1945 je turizem potekal v enoviti državi: do leta 1919 v okrilju Avstro-Ogrske - za katero je bilo ta območje okno v svet in so mu, zaradi tega, oblastniki posvečali ustrezno pozornost, po tem letu (St. Germain, 1919; Rapallo, 1920) pa v okviru kraljevine Italije - za katero je bilo to izrazito periferno in lastnim turističnim središčem konkurenčno območje. Med letom 1945 in 1954 so poprek čez Istro potegnili vrsto meja: mejo med cono A in B Svobodnega tržaškega ozemlja (STO), nato pa mejo med državama Italijo in Jugoslavijo in sosledno med republikama Slovenijo in Hrvaško. Zaradi nacionalnih, političnih in drugih zamer je turizem povsem zamrl. Ponovno ga je v življenje obudil Videmski sporazum o čezmejnem sodelovanju (1958), predvsem pa v začetku šestdesetih let sprejeta odločitev jugoslovanske vlade, da naj turizem ustvari pomemben delež v nacionalnem gospodarstvu. S projektoma „Južni Jadran“ in „Severni Jadran“, ki so valorizirali naravne in družbene vire za potrebe razvoja turizma in predlagali konkretne rešitve, je mednarodna skupnost (ZN) pritrdila taki usmeritvi nacionalnega gospodarstva (Jordan, 1997). Nastala je današnja podoba turističnih naselij Portoroža (Bernardin), Poreča (Plava laguna) in drugih središč ob zahodni istrski obali (Umag, Novi grad, Vrsar, Rovinj, Pula). Razvoj v Opatiji in na vzhodni istrski obali (Rabac) je bil bolj zadržan. Kljub temu so v letu 1989 v Opatiji zabeležili 2.4 milijona nočitev, kar je bilo 6 krat več kot pred petdesetimi leti (430 tisoč). V nasprotju z Opatijo pa je Poreč šele leta 1962 dosegel število nočitev, ki je bilo primerljivo s predvojno Opatijo (488 tisoč); Opatijo pa je z 8.6 milijoni nočitvami v letu 1989 presegel kar za štiri-krat (Savezni, 1990). Turizem na zahodni obali Istre (od Ankarana do Pule) je pred razpadom Jugoslavije ustvaril okroglo štiri petine (82 %) turističnih nočitev na istrskem polotoku. Težišče turistične dejavnosti se je definitivno prevesilo na Italiji in Zahodni Evropi bližnjo stran (avtocestne povezave). Obe republiki, Slovenija in Hrvaška, sta v Istri izjemno dobro sodelovali in se dopolnjevali v razvoju in obsegu ter kvaliteti turistične infrastrukture oziroma gospodarstva. Slovenija je prevzela vodilno vlogo pri posredovanju znanja, v posredništvu (Kompas, Globtour) in pri organiziranju prometa (Adria Airways, Slavnik), Hrvaška pa je plemenitila svoje in slovensko turistično gospodarstvo z delovno silo in s sekundarnim turističnim utripom (raba zalednih naravnih in družbenih danosti).

Pomen Istre v hrvaški in slovenski turistični ekonomiji

Obe jugoslovanski republiki sta se pred razglasitvijo neodvisnosti dogovorili, da bosta za mejno črto upoštevali upravno mejo med njima. Že kmalu je bilo ugotovljeno, da se gospodarjenje s prostorom mnogokje ne ujema z dejanskim stanjem na terenu. Nekdanje čezmejne funkcijske povezave – ne le med novima državama, Hrvaško in Slovenijo, temveč med tremi partnerji v severno-jadranskem prostoru: Italijo, Hrvaško in Slovenijo – so bile z vztrajanjem na državni suverenosti izrazito okrnjene. Predvsem Istro in tamkajšnji turizem je osamosvojitve prizadela. Turistična središča v Istrski županiji so izgubile zaledne atrakcije oziroma jim je bil dostop do njih otežen, podjetniki pa v novem pravnem redu niso našli svojega interesa oziroma trga (Radnić, 1999). Ruski turist, ki je počitnikoval v Poreču denimo, si je moral za enodnevni izlet do Trsta pridobiti tri vstopno-izstopne vize: hrvaško, slovensko in italijansko. Nekdaj uspešne turistične firme v slovenski, hrvaški ali (italijansko) manjšinski lasti so propadle ali bile primorane omejiti svojo dejavnost (Slavnik Koper, Kvarner Express, Arena turist), Druge so se osamosvojile (= privatizirale) in podredile zakonitostim manjšega trga, zmanjšani dejavnosti in pravnim normam države v kateri so delovale. Iz nekaj "mega-turističnih" in "mega-hotelskih podjetij" je zrastle vrsta manjših, ki so se vsa bila primorana boriti za preživetje. Veliko so jih v svoje okrilje morale vzeti tudi razvojne agencije obeh dežel in/ali (sosledno) banke. Te so, v iskanju dobička, usmerile svojo dejavnost v preprodajo oziroma trgovanje s temi podjetji (Vlaić, 2000).

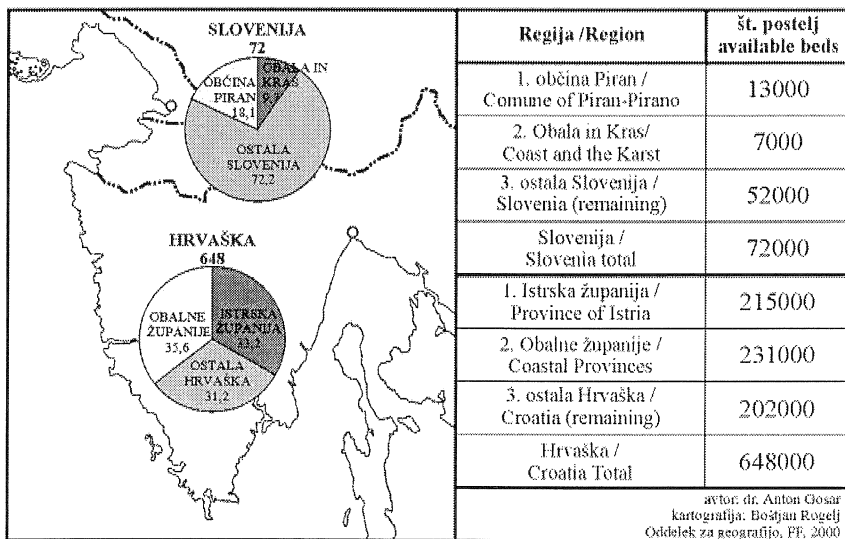
Kmalu po osamosvojitvi je Slovenija pripravila Strategijo razvoja v turizmu (Sirše, Stroj -Vrtačnik, Pobega, 1993), Hrvaška je uzakonitev svoje nove strategije objavila le leto dni kasneje (Narodne novine 75/94). Slovenija je v inicialni fazi načrta za razvoj nacionalnega turističnega gospodarstva na Istro in morje več ali manj pozabila. Mediteranske karakteristike tega območja ni posebej izpostavljala. Za ta prostor je predvidela prednostno doživljajski turizem v obliki igralništva. V Strategiji se je tudi zaobljubila, da bo razvijala še druge doživljajske oblike turizma, prednostno v "tropskih parkih" zdravilišč, sonaravni - trajnostni turizem v Alpah in zvrsti turizma, ko bodo temeljile na kulturni dediščini mest (Mihalič, 1999). Hrvaška je v svojem programu turističnega razvoja ostajala bolj konzervativna: vsa istrska turistična središča je uvrstila v prvi prioritetni razred in jim v dopolnilo njihove uveljavljene

priljubljenosti treh S (Sun, Sea, Sand) namenila še športno komponento v obliki marin in teniških igrišč. Obenem je namenila sredstva še za t.i. "ruralni turizem" ("vinske ceste" in "ranči"), ki bi ga naj razvijali v notranjosti Istre in s tem popestrili dokaj enolično ponudbo obmorskih mest (Bošković, 2000; Jordan, 2000).

Obe obravnavani območji sta za gospodarstvo matične države enako pomembni. V letih pred osamosvojitvijo je imela Slovenija na območju Istre 27.7 % hotelskih oziroma 32.5 % vseh turističnih kapacitet. Spremembe turističnih navad in izumrtje generacij, ki so bile pripravljene ponujati svoje stanovanjske prostore obiskovalcem je privedlo do splošnega nazadovanja števila dopolnilnih turističnih kapacitet. To se je še posebej odrazilo v Slovenski Istri! Delež vseh nastanitvenih kapacitet se je leta 1999 (glede na slovensko ponudbo) zmanjšal na 27.8 %, ponudba hotelskih postelj pa se je povečala za petino. Obala in Kras ponujata 32.5 % hotelskih nastanitvenih kapacitet v Sloveniji, za skoraj pet odstotnih točk več kot leta 1985. Zrastlo je nekaj novih hotelov (denimo Hotel Marko v Portorožu) in manjših penzionov. V Istrski županiji je trend v segmentu ponudbe dopolnilnih turističnih kapacitet, v izračunu(!), prejkone obraten: pred osamosvojitvijo je bil delež le-teh 28.6 %, po njej pa 33.2 %. Ob pogledu na Tab. 1 vidimo, da je z vsakim dnem zasebnih sobodajalcev manj, a ker je ta trend v drugih območjih Hrvaške še bolj intenziven (bližina vojnih območij) je ta podatek treba jemati z rezervo in izključno relativno. Podobno kot v Sloveniji, je tam - v odnosu do vsedržavne ponudbe nastanitvenih kapacitet - v porastu le delež hotelskih nastanitvenih zmogljivosti. Namesto nekdanjih 28.8 % hotelskih nastanitvenih kapacitet ponuja hrvaška Istra danes kar 34.8 % le-teh. Ob upoštevanju velikosti ozemlja, ki predstavlja manj kot desetino slovenskega oziroma hrvaškega je pomen tega teritorija za turistično gospodarstvo države očiten!! Jasno in glasno pa je treba povedati in zapisati, da ponudbo obeh območij po obsegu ne gre primerjati! Slovenska Istra ponuja po obsegu komaj 9.3 % vseh, oziroma 9.5 % hotelskih nastanitvenih kapacitet, ki jih sicer izkazuje Istrska županija (Tab.1).

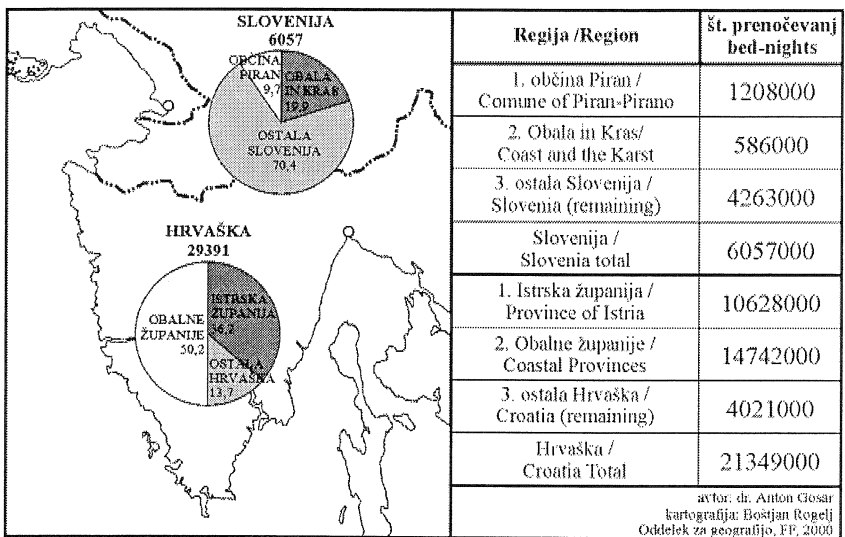
Slika 1: Pomen Istre v hrvaškem in slovenskem turizmu – turistične postelje

Fig .1: Comparison of tourism in Istra in relation to Slovenia and Croatia- Available beds

Slika 2: Pomen Istre v hrvaškem in slovenskem turizmu – prenočevanje turistov

Fig. 2: Comparison of tourism in Istra in relation to Slovenia and Croatia- Bed nights

Tab. 1.: Pomen Istre v hrvaškem in slovenskem turizmu: TURISTIČNE KAPACITETE
The importance of Istria in the tourism economy of Slovenia and Croatia:
TOURIST ACCOMMODATION

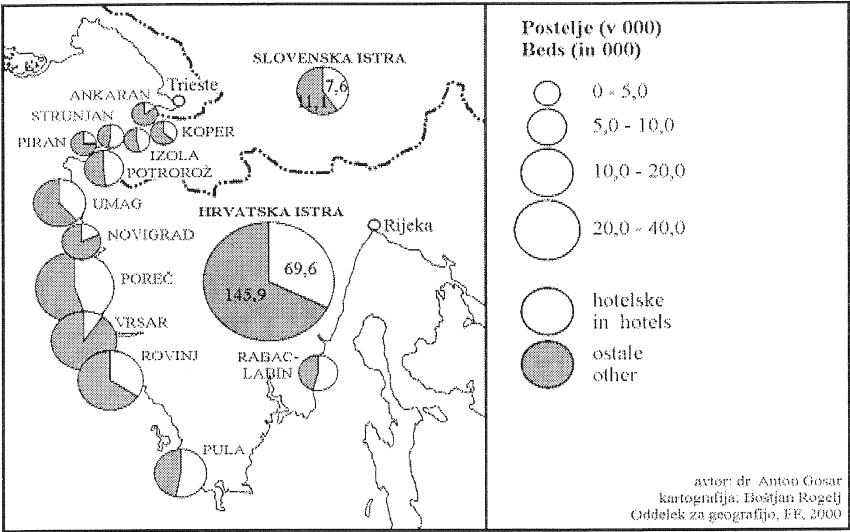
		POSTELJE (v 000) / Beds (in 000)							
		1999		1997		1995		1985	
		vse / all	Hotelske / in hotels	vse / all	Hotelske / in hotels	vse / all	Hotelske / in hotels	vse / all	Hotelske / in hotels
1.	Občina Piran / comm. Piran	13	6	13	6	13	7	18	5
2.	Obala in Kras* / Coast and Karst	7	3	9	3	9	4	9	3
3.	Druga območja RS Other areas in Slovenia	52	23	58	23	51	19	56	22
4.	SLOVENIJA / Slovenia	72	32	73	32	73	31	83	30
5.	Istrska županija / Province of Istria	215	69	215	73	214	74	235	84
6.	Obalne županije** / Coastal Provinces	231	110	204	111	171	115	320	161
7.	Druga območja RH Other areas of Croatia	202	19	227	17	224	17	265	46
8.	HRVATSKA / Croatia	648	198	646	201	609	205	820	291

* območje turistične regije Obala in Kras – izvzeta je občina Piran; The tourist region Obala in Kras (Coast and Karst), except Piran

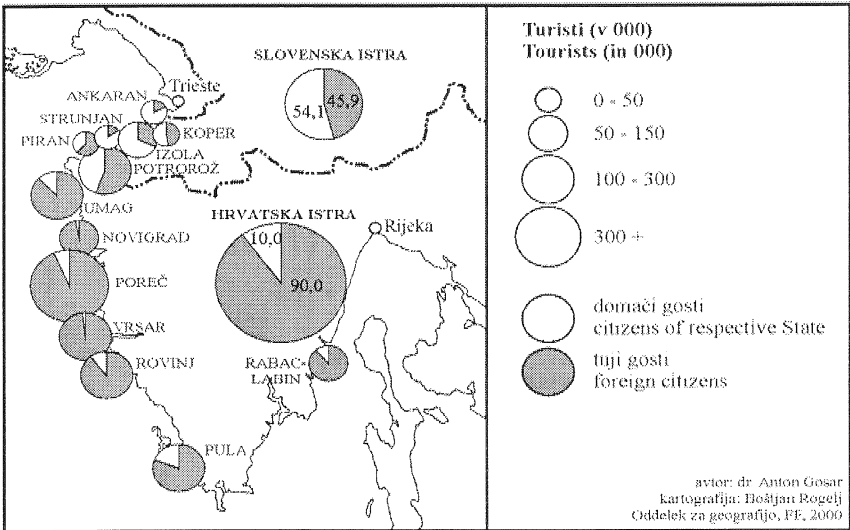
** županije - provinces: Primorsko-goranska, Ličko-senjska, Zadarsko-kninska, Šibeniška, Splitsko-dalmatinska, Dubrovačko-neretvanska, oz. za leto 1985 Zajednica opština: Split, Rijeka (brez občin v Istri - izjema Opatija)

Viri: Savezni zavod za statistiko: Statistički godišnjak SFR Jugoslavije, Godina XXXIII, Beograd 1986, str. 696 - 701; Jasna Kšela (ur.) / Zavod SRS za statistiko: Letni pregled turizma 1985 - 1987, št. 467/nov. 89, Ljubljana 1989, str. 120 - 129; Alenka Škafar (ur.) Statistični zavod RS: Letni pregled turizma 1999, tipkopis(neobjavljeno), Ljubljana 2000; (Vesna Mikačič): Priopćenje Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske, br. 4.4.2/11, Zagreb 2. 2. 2000; Dekleva, 2000.

Slika 3: Turistična središča Istre – turistične kapacitete
Fig. 3: Centers of tourism in Istra – Tourist accomaodation

Slika 4: Turistična središča Istre – turistični obisk
Fig. 4: Centers of tourism in Istra – Tourist visits

Tab. 2a: Pomen Istre v hrvaškem in slovenskem turizmu: TURISTIČNI OBISKI
The importance of Istria in the tourism economy of Slovenia and Croatia:
TOURIST VISITS

	OBISKOVALCI – GOSTJE (v 000) / Visitors (in 000)							
	1999		1997		1995		1985	
	Vsi / all	tujci / foreign visitors	vsi / all	tujci / foreign visitors	vsi / all	tujci / foreign visitors	Vsi / all	Tujci / foreign visitors
Občina Piran / Commune Piran	319	160	321	190	244	125	301	187
Obala in Kras* / Coast and Karst	144	54	183	84	161	63	236	107
Druga območja RS / Other areas in SI	1287	670	1319	700	1171	544	2216	762
SLOVENIJA / Slovenia	1750	884	1823	974	1576	732	2753	1056
Istrska županija / Province of Istria	1576	1418	1391	1217	893	685	2325	1464
Obalne županije** / Coastal Provinces	2449	1774	1905	1160	1061	466	5587	3283
Druga območja RH / Other areas of HR	726	251	603	272	484	173	2213	812
HRVATSKA / Croatia	4751	3443	3899	2649	2438	1324	10125	5556

* območje turistične regije Obala in Kras – izvzeta je občina Piran; The tourist region Obala in Kras (Coast and Karst), except Piran

** županije - provinces: Primorsko-goranska, Ličko-senjska, Zadarsko-kninska, Šibeniška, Splitsko-dalmatinska, Dubrovačko-neretvanska, oz. za leto 1985 Zajednica opština: Split, Rijeka (brez občin v Istri - izjema Opatija)

Viri/Sources: Savezni zavod za statistiku: Statistički godišnjak SFR Jugoslavije, Godina XXXIII, Beograd 1986, str. 696 -701; Jasna Kšela (ur.) / Zavod SRS za statistiko: Letni pregled turizma 1985 - 1987, št. 467/nov. 89, Ljubljana 1989, str. 120 - 129; Alenka Škafar (ur.) Statistični zavod RS: Letni pregled turizma 1999, tipkopis(neobjavljeno), Ljubljana 2000; (Vesna Mikačič): Priopćenje Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske, br. 4.4.2/11, Zagreb 2. 2. 2000; Dekleva, 2000.

Primerjava podatkov, ki opredeljujejo turistični obisk leta 1999 pokaže, da je turistični obisk v slovenskem delu Istre v obdobju samostojnosti približno tretjinski (29.3 %) tistega kar ustvari hrvaški del Istre. V času skupne države je

bilo razmerje med turističnim obiski hrvaške in slovenske Istre v razmerju 77 : 23. Nedvomno gre za skoraj tretjinsko večji delež obiskov pripisati različnim dejavnikom, ki so bodisi povezani z geopolitičnim položajem Slovenije (bližina emitivnih območij turizma, oddaljenost od kriznih žarišč Balkana) kot tudi lokalni razvojni strategiji turizma, ki je z izgradnjo »morskih lagun« (bazeni z morskovo vodo in tropskim okoljem) in pestro ponudbo doživetij (igralništvo, kongresni turizem) uspela podaljšati sezono. Posebno očitno je ta trud opazen v razmerju do preostalih območij Slovenije. Medtem, ko je bil delež turistov, ki so obiskali Slovensko Istro v letu 1985 le 19.5 %, se je petnajst let kasneje povečal za sedem odstotnih točk na 26.5 %. A, tudi Istrska županija je lahko ponosna na dosežke na turističnem področju, predvsem če jih vzporeja z istimi na državni ravni. Poprej jo je obiskalo približno 23 % vseh obiskovalcev Hrvaške, ob zatonu 20. stoletja pa se je delež turistov v Istri povečal na 33.2 %. V enem desetletju se je torej pomen turistične regije Istra znotraj Hrvaške povečal za tretjino (Tab. 2a) Tudi v tem primeru gre vzroke iskati prednostno v geopolitični legi območja, šele nato pa tudi v promotivni in inovativni dejavnosti tamkajšnjega turizma (športna tekmovanja, ogledi NP Brioni, itd.)

Podatki o prenočevanju turistov v Istri za obdobje zadnjih 15 let pričajo predvsem o izrazitem upadu le-tega. V hrvaškem delu Istre je zabeležen upad števila prenočevanj za polovico (- 51.7), v Slovenski Istri pa je ta odstotek z – 31.4 % skromnejši, a še vedno zaskrbljujoč. Šele primerjava upada z drugimi območji v lastni državi lahko ublaži pretirano zaskrbljenost. Drugod v Sloveniji je registrirani upad nočitev gostov za približno polovico večji kot je zabeležen v Obalno-kraški turistični regiji, na Hrvaškem pa je delež nočitev v letu 1999, v primerjavi z istimi iz leta 1985, komajda 31.6% (Tab. 2b). Trenutno je turistični utrip Hrvaške le tretjina tistega iz srede osemdesetih let, ko so strokovnjaki Svetovne turistične organizacije (WTO) to turistično destinacijo uvrščali med prvih deset turističnih trgov sveta (Blažević, 1996). Obe državi mora zato skrbeti tudi izkoriščenost hotelskih in drugih turističnih kapacitet v Istri. Izkoriščenost je v določeni meri tudi rezultat promocijske dejavnosti, ki jo v glavnem usmerjajo in vodijo na državni ravni. Primerjava med prvo in drugo tabelo (Tab. 1. In Tab. 2.) nam ponuja odgovor na to vprašanje. V slovenski Istri beležijo ob izteku 20. stoletja okroglo 1.8 milijonov prenočevanj, v primeru stoodstotne zasedenosti bi to število moralo vsaj še štirikrat večje (7.3 milj.). Torej: turistično območje Obala in Kras je izkazovalo v letu 1999 četrtinsko (24.7 %) oziroma trimesečno stoodstotno zasedenost. To je sicer dovolj za

preživetje (denimo hotelskih obratov) in le za odtenek slabše kot pred petnajstimi leti (26.2 %)! Trimesečna zasedenost in dohodek, ki ga ta prinaša pa je nedvomno premalo za ustvarjanje akumulacije, ki bi bila lahko usmerjena v inovacije in obnovo turistične infrastrukture. V hrvaški Istri so razmere še bolj zaskrbljujoče. Zasedenost v letu 1985 je bila z 22.5 % slovenski dokaj sorodna; leta 1999 pa izkazujejo tamkajšnji turistični obrati komaj 13.5 % zasedenost, kar med drugim pomeni, da so nastanitvene kapacitete v celoti, torej stoodstotno zasedene manj kot mesec in pol na leto.

Tab. 2b.: Pomen Istre v hrvaškem in slovenskem turizmu: TURISTIČNA
PRENOČEVANJA / The importance of Istria in the tourism economy of
Slovenia and Croatia: BED-NIGHTS

	PRENOČ. OBISKOVALCEV (v 000) Visitor's Bed-Night (in 000)			
	1999	1997	1995	1985
Občina Piran / Commune Piran	1208	1278	1037	1793
Obala in Kras* / Coast and Karst	586	697	703	786
Druga območja RS / Other areas in SI	4263	4409	4143	6244
SLOVENIJA / Slovenia	6057	6384	5883	8823
Istrska županija / Province of Istria	10628	9510	6217	21547
Obalne županije** / Coastal Provinces	14742	10646	5484	41704
Druga območja RH Other areas of HR	4021	1299	1184	4414
HRVATSKA / Croatia	21349	21455	12885	67665

* območje turistične regije Obala in Kras – izvzeta je občina Piran; The tourist region Obala in Kras (Coast and Karst), except Piran

** županije - provinces: Primorsko-goranska, Ličko-senjska, Zadarsko-kninska, Šibeniška, Splitsko-dalmatinska, Dubrovačko neretvanska, oz. za leto 1985 Zajednica opština: Split, Rijeka (brez občin v Istri - izjema Opatija)

Viri/Sources: Savezni zavod za statistiku: Statistički godišnjak SFR Jugoslavije, Godina XXXIII, Beograd 1986, str. 696 -701; Jasna Kšela (ur.)/ Zavod SRS za statistiko: Letni pregled turizma 1985 - 1987, št. 467/nov. 89, Ljubljana 1989, str. 120 - 129; Alenka Škafar (ur.) Statistični zavod RS: Letni pregled turizma 1999, tipkopis(neobjavljeno), Ljubljana 2000; (Vesna Mikačič): Priopćenje Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske, br. 4.4.2/11, Zagreb 2. 2. 2000; Dekleva, 2000.

Značilnosti sodobnega turizma v Istri

Turizem v Istri (Obala in Kras, Istrska županija) oblikuje prednostno osem večjih obmorskih turističnih naselij: Portorož, Umag, Novigrad, Poreč, Vrsar, Rovinj, Pula in Rabac-Labin. Dopolnilno ponudbo ustvarjajo manjša severno-jadranska turistična naselja (npr. Ankaran, Strunjan, Savudrija, Fažana, ...) oziroma kraji, ki jim turizem ni prednostna "industrija" (Koper, Izola). Notranjost Istre kvalitetnih turističnih kapacitet ne ponuja, z izjemo Istarskih toplic. Urbano in zgodovinsko zanimiva naselja kot denimo Motovun, Grožnjan, Pazin in Buje so izključno cilji turističnih izletov (Jordan, Schappelwein, 2000). Izpostaviti pa je nedvomno potrebno vlogo turistično mega-ponudbo nastanitvenih kapacitet v Poreču (blizu 50.000 postelji), pa tudi v Umagu, Rovinju in Vrsarju, kjer je ponudba "le" za okroglo 20.000 postelj skromnejša (Tab 3). Somestje Portorož-Piran izkazuje z 10.300 posteljami komaj tretjino zgoraj omenjenih kapacitet. Pač pa je ponudba hotelskih nastanitvenih kapacitet vsaj z nekaterimi med njimi bolj primerljiva. Praviloma je v večjih turističnih središčih okrog tretjino nastanitvenih kapacitet najti v hotelih. Izpostaviti gre le primer Vrsarja in Novega grada. Prvi ima zaradi svoje naturistične naravnosti samo desetino nastanitvenih kapacitet v hotelskih objektih, drugi kraj pa je svojo turistično ponudbo oblikoval prednostno v kampih (Tab. 3).

Tab. 3: Turistična središča Istre: NASTANITVENE KAPACITETE /
Centers of Tourism in Istria: ACCOMMODATION AMENITIES

	POSTELJE (v 000) / Beds (in 000)							
	1999		1997		1995		1985	
Naselja / settlements	vse / all	hotelske / in hotels	vse / all	Hotelske / in hotels	vse / all	Hotelske / in hotels	vse / all	hotelske / in hotels
Portorož	9.1	4.4	8.8	4.7	8.9	4.5	12.2	4.5
Piran	1.2	0.3	1.4	0.3	1.1	0.3	1.8	0.3
Strunjan	1.5	0.8	1.5	0.7	1.4	0.7	1.8	0.0
Izola	2.6	1.2	2.8	1.1	2.9	1.1	3.1	0.6
Koper	1.1	0.4	1.4	0.5	1.2	0.4	1.0	0.4
Ankaran	3.2	0.5	3.7	0.7	3.6	0.7	3.2	0.6
Slovenska Istra	18.7	7.6	22.4	9.3	22.1	10.6	23.1	7.5

Umag	27.7	10.7	-	-	27.7	11.3	46.2	18.8
Novigrad	8.5	1.6	-	-	8.5	1.7	10.4	2.1
Poreč	47.4	21.2	-	-	47.3	22.3	49.3	23.2
Vrsar	35.3	3.5	-	.	35.3	3.7	38.7	4.1
Rovinj	31.4	10.8	-	-	31.5	11.4	32.8	11.9
Pula	16.7	8.9	-	-	16.7	9.4	45.7	25.7
Rabac-Labin	9.4	5.1	-	-	9.4	5.4	11.4	6.3
Hrvatska Istra	215.5	69.6	-	-	215.2	73.2	234.5	92.1

Viri / Sources: Savezni zavod za statistiku: Statistički godišnjak SFR Jugoslavije, Godina XXXIII, Beograd 1986, str. 696–701; Jasna Kšela (ur.)/ Zavod SRS za statistiko: Letni pregled turizma 1985-1987, št. 467/nov. 89, Ljubljana 1989, str. 120-129; Alenka Škafar (ur.) Statistični zavod RS: Letni pregled turizma 1999, tipkopis(neobjavljeno), Ljubljana 2000; (Vesna Mikačič): Priopćenje Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske, br. 4.4.2/11, Zagreb 2. 2. 2000; Dekleva 2000.

Turistični utrip v zgoraj omenjenih središčih turizma nedvomno določajo skupine turistov glede na starost, spol in nenazadnje tudi narodnost. Diametralno nasprotno so primerjave med slovenskim in hrvaškim delom Istre v tem pogledu. Turizem v slovenskih turističnih središčih oblikujejo v pretežni meri domačini – Slovenci, saj jih je bilo v vsakem letu prejšnjega desetletja preko polovice. Še najmanj jih je bilo v Portorožu, kjer so bili leta 1999 zastopani le z 44.4 %. Hrvatje še zdaleč niso tako intenzivno "putujoče čovječanstvo": skromna desetina gostov (11.1 %) prihaja namreč v ta središča iz lastne domovine. Še največ jih je najti v Puli (ponudba apartmajev), kjer so jih našli okrog petdeset tisoč oziroma 19.2 % vseh gostov. V tem pogledu je bilo obdobje pred osamosvojitvijo precej drugačno: več kot tretjina vseh gostov je bilo domačinov (leta 1985: 36.6 %). Takrat so v Slovenski Istri prevladovali tujci (58.1 %)!, še najbolj v Portorožu, kjer je so leta 1985 zabeležili le tretjino domačih gostov (Tab. 4a). Glede na to, da v plačevanju turističnih storitev med tujci in domačini ni razlik, ni videti (več) smiselosti v nekoč tako zastavljeni in popularni analizi (torej, diferencirana obravnava tujcev v podatkovnih bazah o nočitvah). Pač pa nam primerjava (Tab. 4a in Tab. 4b) med številom gostov in številom nočitev lahko poda odgovor o dolgotrajnosti njihovega bivanja in posredno tudi o drugih razmerjih v turističnem gospodarstvu (cenenosti ponudbe, zadovoljstvu s turističnimi storitvami, ipd.). Bivanje gostov v slovenskem in hrvaškem delu Istre še zdaleč ni v sozvočju: v Istrski županiji so se gostje v povprečju zadrževali kar 7 dni, na območju turistične regije Obala in Kras pa komaj štiri dni oziroma za tretjino manj. Nedvomno gre razliko v bivalnih karakteristikah pripisati različni ponudbi v turizmu, saj je Portorož postal kongresno središče, ki gosti večje število

gostov – praviloma izven glavne turistične sezone - le nekaj dni (povprečna doba bivanja: 3.6 dni), medtem ko so Umag (5.9 dni), Poreč (6.8 dni), Vrsar (7.9 dni), Rovinj (7.4 dni) Pula (6.3 dni) in Rabac (6.8 dni) še vedno navezani na tradicionalnega gosta, ki preživlja poletne počitnice ob morju. Bližnja emitivna območja turizma (v Avstriji, Severni Italiji in Sloveniji) so-oblikujejo, kratkotrajne "vikend počitnice" bolj v slovenskih obmorskih središčih, saj so ta (po avtocesti) hitro dostopna. Uvedena ponudba doživljajskega turizma (termalna riviera, pokrita morska laguna, igralništvo) vzpodbuja take kratkotrajne obiske. Dober primer za to pa nudi tudi hrvaški Umag s svojo ponudbo športno-rekreacijskega turizma (marina, teniška igrišča).

Tab. 4a.: Turistična središča Istre: TURISTIČNI OBISKI / Centers of Tourism in Istria: VISITS OF TOURISTS

Naselja / settlements	TURISTI (v 000) / Tourists (in 000)							
	1999		1997		1995		1985	
	vsi / all	tujci / foreign visitors	vsi / all	tujci / foreign visitors	vsi / all	tujci / foreign visitors	Vsi / all	tujci / foreign visitors
Portorož	248	138	242	163	188	109	243	164
Piran	21	13	22	13	18	9	29	13
Strunjan	25	4	25	4	23	4	25	9
Izola	63	20	67	24	59	15	61	33
Koper	19	9	27	15	23	12	48	17
Ankaran	40	7	49	13	44	8	31	18
Slovenska Istra	416	191	504	274	405	188	437	254
Umag	199	175	-	-	153	126	399	216
Novigrad	65	63	-	-	40	34	106	58
Poreč	470	440	-	-	220	191	576	411
Vrsar	180	177	-	-	96	90	251	194
Rovinj	202	181	-	-	120	98	344	248
Pula	261	211	-	-	96	47	481	229
Rabac-Labin	88	78	-	-	43	31	142	102
Hrvatska Istra	1576	1418	1391	1217	893	685	2299	1458

Viri / Sources: Savezni zavod za statistiku: Statistički godišnjak SFR Jugoslavije, Godina XXXIII, Beograd 1986, str. 696–701; Jasna Kšela (ur.)/ Zavod SRS za statistiko: Letni pregled turizma 1985-1987, št. 467/nov. 89, Ljubljana 1989, str. 120-129; Alenka Škafar (ur.) Statistični zavod RS: Letni pregled turizma 1999, tipkopis(neobjavljeno), Ljubljana 2000; (Vesna Mikačič): Priopćenje Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske, br. 4.4.2/11, Zagreb 2. 2. 2000; Dekleva, 2000.

Tab. 4a.: Turistična središča Istre: NOČITVE TURISTOV / Centers of Tourism in Istria: BED - NIGHTS

	PRENOČEVANJA TURISTOV (v 000) / Bed – Nights (in 000)			
	1999	1997	1995	1985
Naselja / settlements	št. prenočevanj / bed – nights	št. prenočevanj / bed – nights	št. prenočevanj / bed – nights	št. prenočevanj / bed – nights
Portorož	912	926	751	1464
Piran	62	70	64	149
Strunjan	153	162	161	161
Izola	296	313	297	329
Koper	46	68	68	111
Ankaran	198	238	260	179
Slovenska Istra Slovenian Istria	1667	1975	1740	2393
Umag	1178	-	915	4272
Novigrad	349	-	216	1002
Poreč	3218	-	1639	5335
Vrsar	1437	-	872	2839
Rovinj	1500	-	922	3154
Pula	1644	-	479	3587
Rabac-Labin	597	-	276	1186
Hrvatska Istra Croatian Istria	10628	9510	6217	21375

Viri /Sources: Savezni zavod za statistiku: Statistički godišnjak SFR Jugoslavije, Godina XXXIII, Beograd 1986, str. 696–701; Jasna Kšela (ur.) / Zavod SRS za statistiko: Letni pregled turizma 1985-1987, št. 467/nov.89, Ljubljana 1989, str. 120-129; Alenka Škafar (ur.) Statistični zavod RS: Letni pregled turizma 1999, tipkopis(neobjavljeno), Ljubljana 2000; (Vesna Mikačič): Priopćenje Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske, br. 4.4.2/11, Zagreb 2. 2. 2000; Dekleva, 2000.

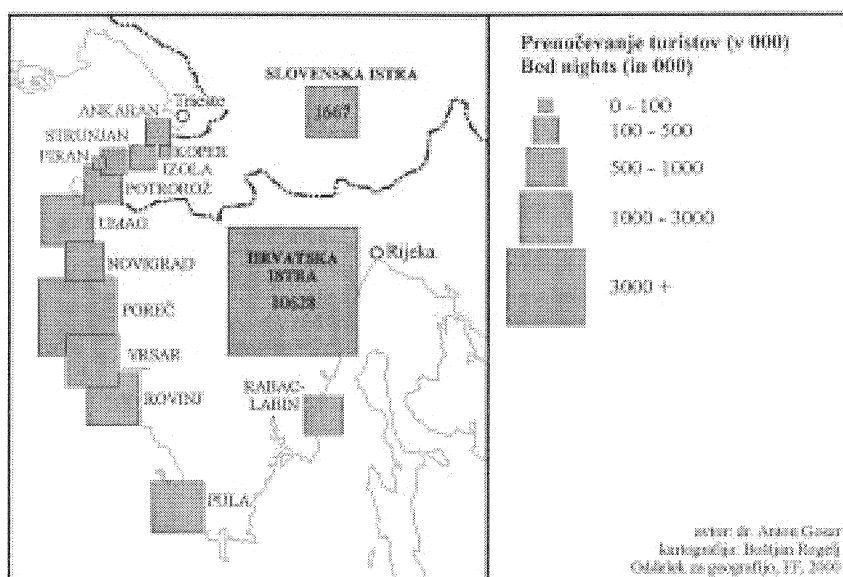
Anketa med 55. gosti in 42. gostinskimi delavci v Opatiji, Umagu in Portorožu je v juniju leta 1999 (ob koncu napadov NATO na ZRJ!) pokazala, da se vsi povprašani problemov s katerimi se turistična industrija spoprijema dobro zavedajo. Na Hrvaškem so predvsem turistični delavci izredno kritični, kar je razumljivo, saj gre tam za desetkrat večji vložek v to gospodarsko panogo kot v Sloveniji, obenem pa prekomejne primerjave s Slovenijo in statistični podatki kažejo na zaostanke v hrvaškem delu Istre. Povzetek njihovih razmišljanj je približno tak:

- obisk je relativno slab in neprimerljiv - tako glede števila turistov kot glede iztržka – z leti pred osamosvojitvijo;
- struktura gostov se je delno spremenila: v veliki meri še vedno izostajajo nekoč zvesti gostje tega območja Nemci, pa tudi Angleži in Skandinavci; nadomestili so jih Rusi, Čehi, Madžari in Slovaki medtem, ko so Slovenci, Italijani in Avstrijci ostali zvesti temu območju;
- turistična ponudba je postala manj pregledna, zato pa bolj pisana in bogatejša: dejavnost zasebnikov – v registrirani in neregistrirani obliki – presega nekdanjo okostenelo ponudbo mega-hotelskih in turističnih podjetij;
- za obnovo večjih objektov – predvsem hotelov ni denarja, vsekakor ne takega, ki bi ga akumuliralo turistično gospodarstvo: zadolževanje pri bankah pa vodi v odvisnost iz katere mnogi ne vidijo izhoda; hrvaški turistični delavci si obetajo rešitve od investicij tujcev - a se zavedajo tudi z njimi povezanih pasti;
- tranzicijsko obdobje pušča grenak priokus, saj so se v tem obdobju okoristili z dobrinami turizma (nepremičnine, poslovne zveze, know-how,...) ljudje, banke in panoge, ki poprej – in po vsej verjetnosti tudi poslej – ne bodo imele s turizmom nič ali zelo malo skupnega;
- vojno obdobje na Balkanu je v Istri dodobra pomešalo narodnostno sestavo, vsekakor ne v prid avtohtonim narodnostim tega območja; bivanje ubežnikov iz vojnih območij (in moreče vzdušje med leti 1991 – 1995: vpoklici nabornikov) je - v hrvaškem delu Istre! - škodovalo imidžu "sredozemske riviere", ki ga je to območje imelo vse od avstro-ogrskih časov dalje;
- slovensko-hrvaško mejo (pa tudi slovensko-italijansko) tako gostje kot turistični delavci sprejemajo kot nujno zlo, saj je – po njihovem mnenju – nenaravna; nenaravnost ne vidijo toliko v samem poteku mejne črte kot v (umetnem) prekinjanju enotnega funkcijskega prostora, ki je nekoč – a, z omejitvami ter mnogimi institucionalnimi ovirami tudi danes - segal od Trsta do Pule: v pogledu izletništva, rekreacije in turizma so si to komplementarna področja kar dokazuje tudi preko 10.000 počitniških bivališč v, večinsko, slovenski lasti ter nenazadnje konektedenski izleti Italijanov in Slovencev na hrvaško in slovensko obalo Jadrana;
- državno-centralistična strategija turizma je, po mnenju turističnih delavcev, ob vseh mejah (torej tudi ob slovensko-hrvaški!) napačna, predvsem zato, ker promovira gospodarsko izolacijo in nacionalno samozadostnost,

obenem pa preprečuje pretok informacij; osem let po osamosvojitvi ponuja Portorož zopet tedenske izlete na Plitvička jezera in na Brione; na Hrvaškem pa se Postojnska jama v ponudbi izletov spoprijema z Benetkami, saj sta obe atrakciji (sedaj) v tujini. (Oddelek, 1999).

Slika 5: Turistična središča Istre – prenočitev turistov

Fig. 5: Centers of tourism in Istra – Bed-nights

Slovenija in Hrvaška sta v obdobje, ko se turistične navade spreminjajo (krajše počitnice, počitnice v daljnih deželah, impulzivne odločitve) vstopili v najbolj neprimernem času. Prdevsem Hrvaška, v kateri je bilo vse do leta 1996 neke vrste "vojno stanje". Obenem se obe deželi zavedata potrebe po ponudbi zabave in doživetij brez katerih sodobnega turizma ne more biti. Ponudba naravnih lepot in kulturnih znamenitosti še zdaleč ne zadošča (Šuligoj, 2000). O tem poročajo raziskave, ki sta jih ločeno opravili državi med naključnimi gosti v letih 1994 in 1997. Študija TOMAS (Tourismus Marketing Studie), v izvedbi Inštituta za turizem v Zagrebu (Mikačić, 1994; Marušić, 1997) je, podobno kot metodološko enaki Zavoda za statistiko RS dala odgovore tudi na probleme in dileme v slovenskem in hrvaškem delu Istre. Ugotavlja namreč,

da se mora ta regija nasloniti na slovenske, italijanske, avstrijske in nemške goste ter druge srednje-evropske goste (in prepustiti zgodovini navezanost na angleški, evro-atlatski in skandinavski trg). Ciljna skupina morajo prednostno (z izjemami, kjer je ponudba ustrezno naravnana) družine oziroma starostna skupina rekreacije željnih ljudi srednjih let. Njihov motiv je še vedno primarno povezan s podnebnimi razmerami, zaradi česar je treba naravnim lepotam dodati doživljajsko komponento. To potrjuje tudi ocena ponudbe, ki je najbolj kritična do pomanjkanja rekreacije in zabave, možnosti nakupovanja in prometne ureditve. Glede na to, da se je v raziskavi kar tretjina anketiranih gostov odločila za počitnice manj kot mesec dni poprej, je promocijsko in cenovno politiko potrebno oblikovati (globalnim) tržnim razmeram primerno. Osebnе izkušnje in ustna priporočila so v to območje pripeljali dve tretjini gostov kar govori o nujnosti konstantne kvalitene ponudbe o kateri se širi glas od ust do ust (današnji in tukajšnji gost verjame manj katalogom in propagandnim brošuram) (Škafar, 1998).

Zaključek

Analiza turističnih gibanj v slovenski in hrvaški Istri pred in po osamosvojitvi oziroma razpadu Jugoslavije ponuja naslednje temeljne ugotovitve:

1. **Razpad SFR Jugoslavije** je vsaj za deset let prizadel oziroma zavrl turizem v širšem območju JV Evrope, posebno pa turizem na Hrvaškem in v Sloveniji. Pričujoča tabela dokazuje, da je število turistov upadlo na manj kot tretjino predvojnega obdobja na območju Bosne in Hercegovine, Bolgarije, Hrvaške, Makedonije, Jugoslavije: Srbije in Črne gore; v porastu je število obiskovalcev v Albaniji (poprej omejeni tursitični obiski iz političnih razlogov) in Grčiji; v Romuniji in v Sloveniji pa je število obiskovalcev za tretjino manjše kot pred letom 1991.

Tab. 5: Jugovzhodna Evropa ob koncu 20. stoletja: ŠTEVILO TURISTOV*
South-Eastern Europe at the end of the 20. Century: TOURIST FLOWS*

	1968	1978	1988	1992	1993	1994	1995	1996
Albanija – AL	-	-	-	28	45	28	40	56
Bosna& Hercegovina (BiH)	170	250	394	1	3	6	37	99
Bolgarija – BG	1783-	4570-	7594-	1322	3182	3896	3466	2795
Hrvaška – HR	2083	3853	5621	1271	1521	2293	1324	2649
Grčija – GR	879-	3961-	7564-	9331-	9413-	10713-	10130-	9233-
Makedonija – FYRM	94	215	221	219	208	185	147	136
Romunija – RO	1451-	3685-	5142-	3798	2911	2796	2608	2834
Slovenija – SI	678	877	1137	616	624	748	732	832
Jugoslavija: Srbija & Črna gora – YU	718	1190	1272	156	77	246	228	301
JV Evropa	7856	18601	28945	16742	17984	20911	18712	18935

* število inozemskih turistov (v 1000), ki vsaj eno noč prenočili v državi / *no. of foreign tourists (in 1000) being guests in hotels and similar tourist amenities;

- število inozemskih turistov (v 1000) registriranih na mejnih prehodih / - no. of foreign tourists (in 1000) accounted by crossing the border;

Vir/Source: OMT Annuaire de Statistique du Tourisme / WTO Yearbook of Tourism Statistics / OMT Anuario de Estadísticas del Turismo, WTO Headquarter, Madrid, 1980, 1990, 1998; Statistički godisnjak SFRJ, Beograd, 1970, 1980, 1990.

2. Nekatera turistična območja oziroma usmeritve turistične ponudbe so, v obdobju 1991 – 1999, uspele minimizirati učinke krize v turistični dejavnosti oziroma so celo presegle razvojna pričakovanja. Posebno velja to za območja, ki so bila blizu zanje emitivnim območjem turizma – kot denimo polotok Istra v Sloveniji in na Hrvaškem. To krizno obdobje so »izkoristila« in si ustvarila akumulacijo tudi tista območja (in zvrsti ponudbe), ki so začasno nadomestila nekdanje turistične sredozemske destinacije na Hrvaškem in v Črni gori. Pri tej dejavnosti so bila deležna podpore države preko nove, nacionalne turistične strategije. Dober primer za to nam nudijo poslovni rezultati nekaterih zdravilišč v Vzhodni Sloveniji. Odgovor na ponudbo doživljajskega turizma je tu in ob italijansko-slovenski meji - tam z igralniškim turizmom(!) – presegel vsa pričakovanja. Na seznam največjih turističnih središč se odslej upravičeno uvršča tudi Nova Gorica, ki dnevno gosti preko tri tisoč obiskovalcev. Izredne pozornosti italijanskih in avstrijskih dnevnih in konectedenskih gostov pa so deležne še igralnice v Kranjski gori, Lipici in Portorožu.

3. Pomen turizma v Istri je v okviru obravnavanih nacionalnih držav soroden: - na Hrvaškem in v Sloveniji ustvari turistična panoga - merjeno (le) na številu nočitev - okroglo tretjino dohodka (31 % oz. 29%) pripadajoči državi. Turizem v Istrski županiji pa z istim v slovenski turistični regiji Obala in Kras **po obsegu ni primerljiv**, saj ima le-ta na Hrvaški strani okroglo desetkrat več nastanitvenih kapacitet (stalnih je 11-krat več, hotelskih 9-krat) in turističnega obiska. Pač pa je Portorož po turističnem obisku obdobjno enakovreden srednje razvitim hrvaškim turističnim centrom v Istri (Umag, Rovinj, Vrsar in Pula).

4. Meja na Dragonji in »brezmeja« v Piranskem zalivu ter lastna / samosvoja, z nacionalizmom prepojena suverenost držav Slovenije in Hrvaške (izdelava nacionalnih turističnih strategij) je, brez učinkov balkanskih vojn, **turistično gospodarstvo Istre oslabilo v glavnem na pet načinov:**

- ločila je know-how (management) v turizmu od turističnih (receptivnih) virov (na primer poslovanje nekdanj trans-regionalnih oziroma trans-republiških turističnih agencij Kompas in Globtour od največjih istrskih hotelskih podjetij (npr. v Poreču in Umagu); prav tako je doživela »gospodarski šok« slovenska letalska družba Adria Airways za katero je bilo Letališče Pula nenadoma v tujini);
- razdelila je nekdanj enotna podjetja in prispevala k propadu ali životarjenju mnogih (na primer Slavnik Koper, Autotrans Rijeka, Kvarner Express);
- odrezala je naravna in kulturna zaledja obmorskih turističnih krajev in zavrla sekundarne turistične migracije (iz centrov počitnikovanja v izletniške kraje, v zaledju). Dober primer nudijo Bled, Postojnska jama in Lipica v Sloveniji, ki so bili dnevni cilj turističnega obiska iz hrvaškega Kvarnerja in Istre; podobno tudi denimo Motovun, Grožnjan in Plitvička jezera na Hrvaškem kamor so dnevno potovali izletniki iz Portoroža; meja in državna suverenost Slovenije je prizadela tudi izletniške tokove iz hrvaške Istre v Trst in Benetke (v Italiji) po kopnem;
- dolgo časa sta državi puščali nedorečeno vprašanje lastništva nepremičnin: status zasebnih sta rešili prej kot status »družbenih« - počitniških domov, ki so se morali šele z letom 2001 prilagoditi državni zakonodaji države na katerega ozemlju so bili; prav tako državi nista upoštevali vložka v turizem iz preteklega obdobja in sta to prepustili sukcesijskim pogajanjem (za odmrlo državo Jugoslavijo), ipd.
- začrtala je nasprotno, med seboj pogosto nekomplementarne in na nacionalni prostor naravnane smernice turističnega razvoja: Slovenska

Istra uspešneje uvaža igralniški, zdraviliški, kongresni in izletniški turizem; v hrvaški Istri pa bolj vztrajajo na tradicionalnem, sredozemskem turizmu, obogatim s športno, naturistično in apartmajsko ponudbo.

- **Struktura gostov po regionalni pripadnosti oziroma narodnosti se je v letih 1991 -1999 izrazito spremenila** v Hrvaški Istri, manj v Slovenski Istri: turizem iz emitivnih območij Atlantske Evrope (iz severne Nemčije, Velike Britanije, Nizozemske in Skandinavije) so nadomestile turistične migracije iz Srednje Evrope (iz Poljske, Češke, Slovaške, Madžarske in Z. Rusije) medtem, ko so bili obiskovalci iz sosednjih dežel (Italija, Avstrija, Slovenija) zvesti obiskovalci tega območja tudi v času največje politične in gospodarske krize. Severno-jadransko območje je definitivno postalo vrt in igrišče Srednje Evrope.
- **Globalizacija je globlje zarezala v strukturo turističnega gospodarstva v Istrski županiji**_kot na območju turistične regije Obala in Kras: turistične nastanitvene kapacitete v Umagu in Rovinju so v pretežni lasti španskega, transnacionalnega hotelskega podjetja Sol Melia; največje hotelsko in turistično podjetje v Poreču je leta 1999 prešlo v roke čilskega industrialca hrvaškega rodu (Lucetić), ki je dobiček ustvarjen pri pridobivanju bakrove rude prelil v nakup hotelov in v severno-ameriško managersko podjetje, ki z njimi upravlja; naturistična ponudba Vrsarja je prešla v nemške (TUI) in angleške roke, hotelski kompleksi v predmestju Pule pa v italijanske (Marconi). Ob pisanju tega zapisa razburja slovenske in hrvaške duhove nemško-italijansko-avstrijska investicija (HypoBank in CEIT iz Padove) v izgradnjo apartmansko-hotelskega kompleksa »Residence Skipper« na Savudriji (Šuligoj, 2001). V slovenskem Portorožu, kjer je bilo pred leti veliko hrupa in manj dejanskega vstopa hotelskih multinacionalk (Intercontinental, Best Western) na turistični trg, razburja duhove edino singapursko-australsko podjetje »Ton-City«, ki si je priborilo lastništvo nad osrednjim mestnim avstro-ogrskim parkom in hotelom Palace, v katerega obnovo ni v 9 letih ni uspelo vložiti niti beliča. Pač pa sta zdraviliški podjetji Krka (Dolenjske toplice / Šmarješke toplice) in Terme Čatež dobičke, ki sta jih ustvarili z dobrim gospodarjenjem, kateremu je šla na roko tudi geopolitična situacija, investirali v koprsko in strunjanski hotel. (Šuligoj, 2000)
- V sklepu lahko ugotovimo, da probleme turističnega gospodarstva na območju Istre v Sloveniji in na Hrvaškem ne gre izključno kriviti dejstva,

da sta tu nastali novi nacionalni državi, ki sta se odločili, da ju bo ločila mejna črta (mejni pregledi obeh držav!). Za zmanjšan turistični obisk po osamosvojitvi in druge statistično merljive probleme gre po vsej verjetnosti enakovredno pripisati štirim dejavnikom:

- nestabilnemu geopolitičnemu položaju na širšem območju regije (tudi: vojne razmere);
- suverenosti nacionalnih držav (tudi: nacionalizem);
- družbeno-gospodarski tranziciji (tudi: "lastninjenja"); in
- spremenjenim turističnim navadam.

Viri in literatura

- Blažević, I. (1996): Turistička geografija Hrvatske, 2. izd., Sveučilište u Rijeci / Pedagoški fakultet u Puli, Pula, 184 str.
- Blažević, I. (1987): Povijest turizma Istre i Kvarnera, Otokar Keršovani, Opatija, 342 str.
- Bošković, D.(2000): Restrukturiranje i prilagođavanje turističke ponude Hrvatske Europskim in svjetskim trendovima, Turizam (Tourism), vol. 48.-no.2, Zagreb, str. 153 – 166
- Dekleva, M. (2000): Analiza turističnega prometa v Sloveniji 1999, GZS – Združenje za turizem in gostinstvo, Ljubljana, str. 63
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (Mikačić, V.): Turizam: kumulativni podaci 1998 - 1999, Priobčenje br. 4.4.2/11, fotokopija, Zagreb 2. 2. 2000, 26 str.
- Gosar, A.. (1999): The Recovery of Tourism in the Balkans, Future-Oriented Tourism Policy - A Contribution to the Strategic Development of Places, 49th Congress AIEST, Portorož, str. 56 - 69
- Gosar, A. (1999): Reconsidering Tourism Strategy as a Consequence of the Disintegration of Yugoslavia - the Case of Slovenia, Turizam (Tourism), vol. 47.-no.1, Zagreb, str. 67 – 73
- Jeršič M., Gosar, A.(1995): Slovenija – turistični vodnik, Mladinska knjiga, Ljubljana, str. 704
- Jordan, P., Schappelwein, K. (2000): International Tourism Attractions in Central and Southeastern Europe 1999, Map and Text, Atlas Ost- und Südosteuropa, Österreichisches Ost- und Südosteuropa Institut, Wien, str. 98

- Jordan, P. (2000): Hrvatski turizam pred izazovima globalizacije, Turizam (Tourism), vol. 48.-no.2, Zagreb, str. 195 – 203
- Jordan, P. (1997): Beitrage zur Fremdenverkehrsgeographie der noerdlichen kroatischen Kueste, Klagenfurter geographische Schriften, Heft 15, Klagenfurt, str. 173
- Klarić, Z. (1999): Impact od Distance and Availability of Information on Travel to Conflict Regions - Example of Croatia, Turizam (Tourism), vol. 47.-no.1, Zagreb, str. 26 - 35
- Marušić, Z. (1997): Stavovi i potrošnja turista u Hrvatskoj - TOMAS '97: osnovni izveštaj, Institut za turizam, Zagreb, 228 str.
- Mihalič, T. (1999): Tourism Drop and Recovery after the War - the Case of Slovenia, Turizam (Tourism), vol. 47.-no.1, Zagreb, str. 61 - 66
- Mikačič, V. (1994): Stavovi i potrošnja turista u Hrvatskoj - TOMAS '94: osnovni izveštaj, Institut za turizam, Zagreb, 172 str.
- Popit, I. (2000): Turizem. Precej več tujcev kot lani, Delo (20. 08. 2000, str. 4), Ljubljana
- Radnić, A., Ivandić, N. (1999): War and Tourism in Croatia - Consequences and the Road to Recovery, Turizam (Tourism), vol. 47.-no.1, Zagreb, str. 43 - 54
- Savezni zavod za statistiku (1986): Statistički godišnjak SFR Jugoslavije, Godina XXXIII, Beograd, str. 696 –701
- Savezni zavod za statistiku (1986): Statistički godišnjak SFR Jugoslavije, Godina XXXIII, Beograd, str. 594 -601
- Statistični urad Republike Slovenije: Škafar, A. (ur.) (2000): Letni pregled turizma 1999, tipkopis - izbor (neobjavljeno), Ljubljana
- Statistični urad Republike Slovenije (2000): Letni pregled turizma 1998, Rezultati raziskovanj št. 738, Ljubljana, 204 str.
- Statistični urad Republike Slovenije (1999): Letni pregled turizma 1997, Rezultati raziskovanj št. 736, Ljubljana, 205 str.
- Statistični urad Republike Slovenije (1999): Gostinstvo in turizem. Letopis 1999. Ljubljana, str. 409 - 426; str. 591 - 593.
- Statistični urad Republike Slovenije (1997): Letni pregled turizma 1995, Rezultati raziskovanj št. 681, Ljubljana, 185 str.
- Škafar Božič, A., Zaletel, M., Arnež, M. (1998) : Anketa o tujih turistih v Republiki Sloveniji v poletni sezoni 1997, Rezultati raziskovanj št. 704/pogl. 6.3, str. 43 – 47; Ljubljana

- Šuligoj, B. (2000): Hrvaški in slovenski turizem: demokracija in morje, Sobotno Delo (12. avgust 2000, str. 5), Ljubljana
- Šuligoj, B. (2000): Palace Kur Hotel zdaj le še padli angel, Nedelo (13. avgust 2000, str. 11), Ljubljana
- Šuligoj, B. (2001): Si bo Bossi omislil počitniško trnjavo v Savudriji?, Nedeljsko Delo: (11 februar, str. 2) , Ljubljana
- Oddelek za geografijo (1999): Zapis in analiza ankete študentov II. letnika geografije v š. l. 1998/99, Ljubljana, julij 1999, str. 12
- Vlaić, P. (2000): Hrvaški kapitalski trg. Bolj kot turiste želijo kapitaliste. Delo (23. 08. 2000, str. 4), Ljubljana
- Vrtiprah, V., Ban, I. (2000): Turizam u Dalmaciji u uvjetima globalizacije, Turizam (Tourism), vol. 48.-no.2, Zagreb, str. 215 - 224
- Zavod SRS za statistiko; Kšela J. (ur.), (1989) : Letni pregled turizma 1985 - 1987, št. 467/nov. 89, Ljubljana, str. 120 – 129

STATES' SOVEREIGNTY UPON TOURISM IN CROATIAN AND SLOVENIAN ISTRIA

Summary

The disintegration (= devolution) of the Socialist Federative Republic of Yugoslavia (1945 - 1991) has had for the past ten years an immense impact on tourism in south-eastern Europe, in particular on tourism in Slovenia and Croatia. The flow of refugees from the war-torn areas (in particular from Bosnia and Herzegovina), a decade long instability of the region, and the disruption of major European traffic routes has brought tourism visits to a halt. But, some tourist regions and several segments of the tourist industry have been able to minimise the crises. Especially regions being geographically close to the countries of major tourism outflows (Germany, Italy,) - like, for instance, the peninsula Istria and its Italian, Slovenian and Croatian parts in the northern Adriatic. In addition was the response to new excitements offered, for instance in gambling and aquatic watering places, overwhelming. Slovenia has put special efforts to cope with new tourist trends and has introduced several 3E (Excitement, Experience,

Ecology/ Environmental Education) attractions. Visits to casino's from steady clientele in Austria and northern Italy has become even in the traditionally into 3S (Sun, Sea, Sand) oriented Croatian and Slovene Istria (Portorož-Portorose, Lipica) an important source of income. The tourism industry in Istria is in regard to the respective countries it belongs to, similar: Slovenia gains from tourism in Istria roughly 31% and Croatia about 29% (in 1999). Seeing this fact from a perspective of size - namely, this geographic region incorporates less than one-tenth of the territory of each state - puts the above statement into the appropriate light. Comparing impacts made by tourists in the Croatian region of »Istrska županija« with the same in the Slovenian tourist region of »Obala in Kras« (The Coast and the Karst) would have no sense. The Croatian part of Istria experiences ten-time higher amounts of tourist amenities, visits (= bed-nights) and financial benefits than the one in Slovenia. The reason has to be located (again) mainly in the size of the Istrian peninsula belonging to each state.

The nation-states' border-line has, without the impact of Balkan wars, weakened the once, within Yugoslavia unified Istrian tourism industry in the following manner:

- The management and the know-how in tourism has been cut-off from its economic / information resources. Several tourist agencies that have had their headquarters in Slovenia or Croatia have had their major operations in the neighbouring region of Istria and in its hinterlands. The now sovereign nation-state laws has forced them to adapt; therefore some have disintegrated, some have quitted their operations and several have had to close;
- The natural and cultural resources of the coastal hinterland suddenly belonged to another nation-state. Strict border controls, even before Slovenia introduced Schengen accords on its eastern and southern borders, limited passage for several tourist groups (Russian, Macedonian, Turkish,) and therefore hindered visits to own attractive natural and cultural sites - like the karstic Cave of Postojna, the Lipizzaner horse-stud farm, the unique alpine lake of Bled, etc. On the other hand, visits to the famous Plitvice Lakes in Croatia resumed from the Slovenian tourist centre Portorož-Portorose eight years after hostilities among South-Slavic nations begun;

- For several years the real-estate question in Istria was not resolved: owners of several thousand second homes of (now) citizens of another state and managers of Slovenian / Croatian (several hundred) factory owned recreation and tourist facilities had to adapt to the laws of states to which their property (now) belonged to. The non-approval of the border-regime accord by the Slovenian parliament (which the Croatian parliament has passed several years ago) has not made things easier;
- Politicians and managers in tourism have produced, and put partly into operation, tourism strategies, which were often not compatible with tourism strategies in the neighbouring, new, sovereign nation-state. The tourism strategies, introduced in 1994, relied on own natural and cultural resources, disobeying former co-operation. Several regional attempts, like the co-operation of the alpine areas of Italy, Austria and Slovenia in order to organise Winter Olympic games together (»Senza Confini«) have had no adequate response in Istria.

Tourism data show that the structure of visitors, according to their citizenship, has recently changed dramatically. Tourist from the Atlantic and Nordic Europe (northern Germany, Great Britain, Netherlands, Sweden and Finland), being once leaders in visits to Istria on both sides of the now border between Slovenia and Croatia, are being replaced by tourists and one- or two day visitors from major urban centres in Central Europe (Hungary, the Czech Republic, Slovakia, Poland, western Russia). Citizens of the »Alpen-Adria« region (Austria, southern Germany - Bavaria, northern Italy and Slovenia / Croatia) remain standard visitors of Istria. Istria and the Northern Adriatic have definitely become the playground and the Mediterranean garden of Central Europe.

Laws of the global market economy have through the backdoor entered into this region as well. Much more has the globalisation influenced the Croatian than the Slovenian tourist industry in Istria. Much of hotels and the supporting tourist infrastructure has in Croatian Umag and Rovinj fallen into hands of the Spanish tourist enterprise »Sol Melia«, the biggest hotel enterprise in Istria, owning more than 10.000 tourist beds, the »Plava laguna« of Poreč, was bought by an American corporation, a huge part of the municipality of Vrsar, devoted to nature-loving visitors, is in part in hand of a German enterprise, and the hotels and apartment complex of Pula belongs, since 2000, to an Italian owner. As this article is going to be

published a 3000-beds facility, called »Residence Skipper«, financed by Italian, German and Austrian banks, will open its doors in Savudrija. The Slovenian part of Istria has had no such big investments, nor take-overs! The fact that the Portorož-Portorose Riviera dominant hotel Palace, being constructed as a masterpiece in times of Austro-Hungary and now being put into Australian-Singapurian hands, has for several decades no visitors is most annoying. On the other hand, the tourist industry of Slovenian Istria welcomes the fact, that profits made out of aquatic thermal / mineral watering places are invested into hotels and other tourist infrastructure here. In particular the spa of »Terme Čatež« and the spa enterprise »Krka« have to be mentioned as leaders in this regard (Koper-Capodistria, Strunjan-Strugnano).

Concluding, one can say that the fact that two nation-states, Slovenia and Croatia, have introduced their sovereignty on the once unified tourist area of Istria is not the sole reason for problems of the tourist industry here. They are, in comparison to other parts of the Balkans, anyway relatively small. The diminished number of visitors and the change in their structure in Istria has to be seen as the result of the following four impacts equally:

- The geopolitical circumstances and of the instability in the broader region of SE Europe;
- The introduced sovereignty of the new nation-states, Slovenia and Croatia, on several levels;
- The transition from communistic/socialistic state-planned economy to global market economy and democracy; and
- The changed tourist behaviour, as far away places and (local) man-made attractions have replaced amenities relying solely on sun, sand and sea.